La duquessa de Somma i la marquesa de Gibraleón, dues germanes catalanes de mitjan segle XVI

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 07-07-2020

En Pep Mayolas ens presenta més indicis contundents conforme els nobles andalusos anomenats Fernández de Córdoba foren un recurs habitual de la censura per suplantar la identitat d'alguns Folch de Cardona catalans durant els segles XV i XVI.

N'Agnès de Gemarca fou una dama noble, de pares castellans, que visqué i morí al castell de Bellpuig d'Urgell. El seu traspàs, en edat força avançada, tingué lloc el 28 d'octubre de 1615,[1] per bé que probablement s'ha confós amb el 28 d'octubre de 1565,[2] data en què la dama es considerava «en senectut constituïda de la qual tem morir. Enperó ab tot mon bon seny, sana ajustada memoria y ferma lo quella fos corden aquest meu darrer testament y ma última y darrera voluntat sia segons se segueix».[3] Fou sepultada, bo i seguint aquestes darreres voluntats, al monestir de franciscans —o «frares de Jesús»,[4] segons la mateixa Agnès— de sant Bartomeu de la vila de Bellpuig.

En un dels documents oberts en ocasió del seu decés, es fa referència a uns testaments anteriors que la mateixa Agnès havia dictat a mitjan segle XVI, on hi apareixen esmentades una «Francesca de Cardona, marquesa de Gibraleon i comtessa de Benalcaset»,[5] i una «duquessa de Soma» anomenada «Beatriu de Cardona i Figuerola».[6] La senzilla recerca en castellà a Google de «Francisca marquesa de Gibraleón» ens dóna abundosos resultats conforme qui detenia aquell títol a l'època dels testaments al·ludits era Francisca Fernández de Córdoba (1521-1597), dita també Francisca de Córdoba y de la Cerda. Vet ací un tastet d'una pàgina del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte que al moment d'escriure aquestes ratlles regia el ministre José Ignacio Wert: «[Francisca] heredó el título en 1578 por expresado deseo de su hermano Gonzalo Fernández de Córdoba, I duque de Baena. Fue también IV duquesa de Sessa, III duquesa de Terranova y de Santángelo, VI condesa de Cabra, VI vizcondesa de Iznájar, (IV) marquesa de Gibraleón. Era hija de Luis Fernández de Córdoba, VI señor de Baena y IV conde de Cabra, y de Elvira Fernández de Córdoba, II duquesa de Sessa. En 1542 contrajo matrimonio con Alonso de Zúñiga Sotomayor, IV marqués de Gibraleón y VI conde de Belalcázar, con quien no tuvo hijos. A su muerte, heredó los títulos su sobrino Antonio

Fernández de Córdoba y Cardona, III duque de Baena. Otorga testamento cerrado el 30 de Mayo de 1597, el cual es abierto el 9 de Junio del mismo año».[7]

A mica que gratem per veure qui eren els ascendents de la Francisca marquesa de Gibraleón, ens adonem que la seva mare era l'Elvira Fernández de Córdoba, l'única filla i hereva universal del Gran Capitán, el famós Gonzalo Fernández de Córdoba. I quan busquem «Beatriz duquesa de Soma», en un portal electrònic vinculat a la mateixa pàgina del Ministerio del senyor Wert, trobem un document intitulat «Renuncias a las legítimas testamentarias Francisca Fernández de Córdoba, [IV] marquesa de Gibraleón, y de su hermana Beatriz Fernández de Córdoba, [I] duquesa de Soma, a favor de su hermano Gonzalo Fernández de Córdoba, [III] duque de Sessa, [II] duque de Terranova, de la herencia de sus abuelos María Manrique, [II] duquesa de Terranova, y Gonzalo Fernández de Córdoba, [I] duque de Sessa, en compensación por las dotes pagadas por su hermano en sus respectivos matrimonios».[8] Amb la qual cosa ens adonem que la Francesca de Cardona marquesa de Gibraleón i la Beatriu de Cardona i Figuerola duquessa de Somma —esmentades en testament atorgat davant notari per la dama Agnès de Gemarca— eren germanes, es diuen «Francesca» i «Beatriu» com les germanes andaluses que figuren amb aquests títols i dignitats en els arxius castellans, i eren nétes per via materna del Gran Capitán Gonzalo Fernández de Córdoba.

Ens agradaria demanar una explicació científica a la comunitat acadèmica per resoldre aquest fenomen tan singular. Si Francisca i Beatriz resulta que eren filles de dos Fernández de Córdoba (Luís, el pare, i Elvira, la mare), com és que a Catalunya eren conegudes com a Francesca i Beatriu «[Folch] de Cardona i Figuerola»? La resposta més senzilla i coherent a aquesta pregunta, per a nosaltres, és que aquestes dues dames eren descendents d'aquell Consalvo Ernandez di casa d'Aghilar, di patria Cardonese (…) cognominato dalla jattanza Spagnola il Gran Capitano[9] que ja havíem reportat en altres articles o llibres.[10] És a dir, eren descendents d'un Folch de Cardona, en suma.

Als acadèmics de ceguera selectiva els queda un as a la màniga, però, per al cas de Beatriz Fernández de Córdoba. Si fóssim aficionats a combregar amb rodes de molí, tindríem l'oportunitat d'empassar-nos-en una quan descobrim que, curiositats de la història, la Beatriz estava casada amb l'hereu d'En Ramon de Cardona-Anglesola, el «Gran Capità» català. En Joan Yeguas té un treball dedicat a aquesta dama andalusa que, pel que sembla, va fer molta vida catalana. «Segons l'epígraf de la seva tomba, Beatriu va morir el 9 d'agost del 1553, als 30 anys d'edat; per tant, hauria nascut vers el 1523. Segons Molas Ribalta, Beatriu va morir al monestir dels monjos jerònims a la Vall d'Hebró, a Barcelona. Poc abans de morir, el 2 de juliol del 1553, Beatriu ordena les seves ultimes voluntats. Beatriu nomena 6 marmessors: el seu marit Ferran [Folc de Cardona-Anglesola (1521-1571, pretesament)]; el seu germà Gonzalo, esmentat com a duc de Sessa; sa germana Francisca, la marquesa de Gibraleón; l'inquisidor de Catalunya, Diego Sarmiento; el mestre de sagrada teologia i guardià del convent de Sant Francesc de Barcelona, Rafael Manegat; i el governador de Catalunya, Pere de Cardona. Beatriu esmenta que era parroquiana de l'església dels Sants Just i Pastor a Barcelona, amb què manifesta una residència habitual a la capital catalana, i, per efecte indirecte, ens informa que la residència a Bellpuig seria una cosa secundaria o ocasional. Segons l'inventari post-mortem de Beatriu, la difunta habitava al carrer Ample de Barcelona, segurament al palau Sessa».[11]

Veiem, doncs, que tenim una presumpta cordovesa que viu preferentment a Barcelona i ocasionalment a Bellpuig, tal com faria una dama catalana com el seu alter ego Beatriu de Cardona i Figuerola. I també trobem força remarcable el detall que un dels seus marmessors sigui l'inquisidor de Catalunya. Adonem-nos que això atorgaria, així, accés legal als papers d'aquesta dama per part de la Inquisició, i una no menyspreable capacitat d'influència i d'intimidació, tal vegada, de l'inquisidor sobre els altres marmessors designats. Poca broma.

Les germanes Francisca i Beatriz Fernández de Córdoba tenen els mateixos títols nobiliaris, doncs, que les germanes Francesca i Beatriu de Cardona i Figuerola, la qual cosa ens indica que serien les mateixes persones. I si bé en un brot de pietosa magnanimitat vers els nostres esforçats historiadors científics podríem acceptar que a la cordovesa Beatriz la catalanitzen fins a anomenar-la «Beatriu de Cardona» perquè feia vida sobretot a Barcelona i estava casada amb un Folch de Cardona-Anglesola, ¿com s'explicaria que a Francisca Fernández de Córdoba, marquesa de Gibraleón, la catalanitzin fins a esmentar-la com a «Francesca de Cardona», si estava casada amb l'Alonso de Zúñiga y Sotomayor, marquès de Gibraleón?

Anotem, per acabar, que la font de la qual el Ministerio de Educación, Cultura y Deporte treia i treu[12] la informació sobre aquestes germanes Fernández de Córdoba és la Historia genealógica y heráldica de la monarquía española, casa real y grandes de España. Tomo VII. Sevilla, 2003 d'En Francisco Fernández de Béthencourt (1851-1916), el mateix heraldista autor d'una genealogia falsa de Teresa d'Àvila a l'obra Los parientes de Santa Teresa, on s'inventava un origen noble de la santa per ocultar que era filla i néta de conversos, segons que ens advertia el gens sospitós editor teresià Dámaso Chicharro.[13] És a dir, la pàgina web del Ministerio espanyol suporta les seves informacions genealògiques en l'obra d'un heraldista capaç de falsejar el llinatge de Teresa de Jesús, dit per un dels editors moderns de la santa.

Una reflexió pausada al voltant de tot el que s'ha dit fa pensar que els Cardona tenien títols sobre territoris cordovesos, uns territoris que, en els documents, apareixen com a dominis dels Fernández de Córdoba: eren comtes de Cabra, marquesos de Priego, més tard de Gibraleón, etc. Però la història castellanitzada ens els presenta com a personatges cordovesos, autors de les gestes catalanes a Itàlia, i es recrea en assenyalar que En Gonzalo de Córdoba era el cabdill militar invicte més famós d'Europa, mentre que el «Gran Capità català», En Ramon de Cardona-Anglesola, baró de Bellpuig, «era un buen marino, pero mal soldado y peor político».[14] El catedràtic d'Història Medieval José Enrique Ruiz-Domènec, igual que han fet altres historiadors, confon el baró de Bellpuig amb el duc de Cardona per degradar-lo a «comte» —atès que s'hi refereix com a «Ramón Folch, conde de Cardona» en parlar d'uns candidats a virrei l'any 1506, quan el títol de Cardona ja feia quinze anys que era el de «duc». El més irònic de tot plegat, però, és que el baró de Bellpuig (1467-1522) sembla cada vegada més un desdoblament interessat dels dos primers ducs de Cardona, En Joan Ramon Folch IV (1446-1513) i el seu fill Ferran Ramon Folch (1470?-1543).

L'evidència incontestable d'una suplantació dels Cardona pels Córdoba arriba a un paroxisme grotesc en una biografia del segle XVIII —anònima, per bé que la portada ens diu que l'autor és un religioso della C.D.G. (Compagnia di Gesú?)— de Caterina de Cardona-Anglesola, la filla del baró de Bellpuig. Aquesta obra conté detalls absolutament reveladors. Perquè si bé al títol de la pàgina 1 llegim clarament que la biografiada és Caterina di Cardona, tant a la Taula[15] (uns fulls abans), com a la part superior d'algunes pàgines,[16] com a l'interior del text,[17] veiem clarament que se'ns parla de Caterina di Cordova. A partir de la pàgina 17, però, a l'encapçalament del full ja hi torna a figurar Caterina di Cardona fins al final de la biografia,[18] de manera que comprovem amb quina facilitat són intercanviables els Cardona amb els Cordova, tal com veníem denunciant. Al text de la narració s'arriba a un moment d'incongruència sublim quan ens descriuen que, en descobrir-se una carta a la cova on Caterina s'havia retirat vestida d'ermità, hom s'adona que l'ermità és una dona que es diu Caterina di Cordova, «e donna principale, della nobilissima Casa Cardona».[19] És a dir, que Caterina de Córdoba era una dona principal de la nobilíssima Casa de Cardona. Igual que el Gran Capità. I que les seves parentes, la duquessa Beatriu i la marquesa Francesca.

Els «Córdoba», deixem-ho clar d'una vegada, eren els Cardona.

Pep Mayolas
Notes bibliogràfiques:
[1] JAUME TORRES i GROS, "Testament i sepultura de la noble Agnés de Gemarca, enterrada al Monestir de Sant Bartomeu de Bellpuig", dins Quaderns de El Pregoner d'Urgell, Associació d'Amics de la Plana d'Urgell, Bellpuig, 1999, n. 12, p. 107. http://www.raco.cat/index.php/QuadernsPregonerUrgell/article/viewFile/217060/293504

[2] Ídem, p. 106.

[3] Ídem.

[4] Ídem, p. 108.

[5] Ídem.

[6] Ídem, p. 109.

[7] Gobierno de España. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Censo-guía de Archivos de España e Iberoamérica, http://censoarchivos.mcu.es/CensoGuia/productordetail.htm?id=50145

[8] http://www.archivesportaleurope.net/ead-display/-/ead/pl/aicode/ES-D706/type/fa/id/ES-SNAH-45168-UD-4006195/unitid/ES-SNAH-45168-UD-4006195+-+ES-SNAH-45168-UD-6163372

[9] PIETRO GIANNONE, Istoria Civile del Regno di Napoli, Errigo-Alberto Gosse & Comp., La Haia, 1753, p. 506.

[10] PEP MAYOLAS, Censura i postveritat al segle XVI català, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2017, p. 53.

[11] JOAN YEGUAS i GASSÓ, "Sobre Beatriu Fernández de Córdoba (1523-1553) i la seva família" dins Quaderns de El Pregoner d'Urgell, Associació d'Amics de la Plana d'Urgell, Bellpuig, 2001, n. 14, p. 69-70,

http://www.raco.cat/index.php/QuadernsPregonerUrgell/article/view/217071/293515

[12] Portal de Archivos Españoles (PARES), Ministerio de Cultura y Deporte, cerca de "Francisca marquesa de Gibraleón", efectuada el dimarts 7 de juliol de 2020, http://pares.mcu.es/ParesBusquedas20/catalogo/autoridad/48800/imprimir

[13] DÁMASO CHICHARRO, "Santa Teresa y su entorno histórico y social" dins SANTA TERESA DE JESÚS, Libro de la vida, Ediciones Cátedra SA, Madrid, 1982, p. 22.

[14] JOSÉ ENRIQUE RUIZ-DOMÈNEC, El Gran Capitán, Ediciones Península, Barcelona, 2007, p. 395.

[15] ANÒNIM, Vite di molte venerabili Madri Carmelitane Scalzi e discepole di S. Teresa, (no consta la impremta), Venezia, 1727, p. I.

[16] Ídem, p. 5, 7, 9, 11, 13, 15.

[17] Ídem, p. 8, 16.

[18] Ídem, p. 17-38.

[19] Ídem, p. 16.